

K REFLEXI RIZIK A KONFLIKTŮ V GLOBÁLNÍ CIVILIZACI

Oleg Suša

Úvod

Porozumění rizikům a konfliktům je nezbytnou součástí pochopení světa rychlých přeměn, výkyvů, nejistot a kumulovaných důsledků sociálních činností. V současných podmínkách je velkou výzvou nejen zrychlování tempa sociálních změn, ale také stále globálnější, složitější sociální rozměry a dopady těchto změn. Vznikly úvahy o „šoku z budoucnosti“ jako o mnohostranné krizi lidské adaptability, v níž je stále obtížnější reagovat na nestálost a přechodnost poměrů či prostředí.¹ Rovněž nástup vědomí „jistoty nejistot“ v tomto prostředí se může jevit jako paradoxní důsledek růstu úlohy odborného vědění a zároveň rostoucího politického a rozhodovacího selhání tváří v tvář komplexitě systémových důsledků moderní civilizace. Krizové důsledky moderní industriální civilizace se výrazně aktualizovaly v průběhu 20. století a pokračují ve století 21. Tyto důsledky pak působí či spolupůsobí při vzniku společenských konfliktů kolem nerovné distribuce rizik, nejistot a ohrožení na jedné straně a kolem distribuce příležitostí, přístupu k šancím a ziskům na straně druhé. V tomto smyslu lze o soudobých společnostech a jejich globálních interakcích hovořit jako o „rizikových“. V podmínkách současné globalizace kromě toho působí procesy narůstání globální vzájemné závislosti a interakce, jež komplikují situace nejistot i nerovností distribuce příležitostí i rizik.

Koncept „rizikové společnosti“ přesně charakterizuje situaci, v níž na sociální život i na sociální aktéry působí efekty uvědomění, percepce či akceptace narůstajících rizik.² Rizika působí na předpoklady i na důsledky sociálního jednání. Zdá se, že moderní racionalita se takto stává „rizikovou racionalitou“, jednání a činnosti jsou podmíněny dvojznačným působením

¹ Alvin TOFFLER, *The Future Shock*. New York: W. Morrow 1970.

² Ulrich BECK, *Risikogesellschaft. Auf dem Weg in andere Moderne*. Frankfurt: Suhrkamp 1986. České vydání: *Riziková společnost. Na cestě k jiné modernitě*. Praha: Sociologické nakladatelství 2004. A dále: Ulrich BECK, *Gegengifte. Die Organisierte Unverantwortlichkeit*. Frankfurt: Suhrkamp 1988; Ulrich BECK, *World Risk Society*. Cambridge: Polity Press 1999.

vedlejších důsledků procesů rozhodování. V kontextu rozhodování jde o latentní i manifestní konflikty týkající se moci participovat na rozhodnutí či posuzovat možné budoucí dopady a důsledky. Závažný vliv má v této souvislosti rovněž charakter komunikace informací, kdy narůstající množství informací o riskantních faktorech ve společnosti působí na sociální jednání: vyvolává pocity nejistoty, nutí k posuzování potenciálních důsledků rozhodnutí a jednání, stimuluje inovace, adaptace i hledání alternativních řešení problémů. Růst informace a informovanosti o riziku je sám o sobě dvojnásobným fenoménem: na jedné straně vyvolává potřebu inovace a tvůrčího hledání alternativ, na straně druhé vytváří nové konflikty a napětí ve společnosti, zvyšuje nejistoty, a tím komplikuje procesy rozhodování, a tedy provokuje i blokuje inovační jednání. V této souvislosti se mluví například o ambivalenci tzv. předběžné opatrnosti při rozhodování o projektech výzkumu a vývoje: v určitých situacích může docházet k dilematu rozhodování anebo k vytvoření psychologických zábran, takže rozhodnutí jsou zdržována.³ V podmínkách současné *globalizace* sociálních aktivit, interakcí a směn navíc narůstá *neprůhlednost* rozhodovacích procesů a organizací sociálního jednání ve vysoce proměnlivých a pružných strukturách vztahů kooperace, soutěže či vyjednávání různých aktérů, které je možno obtížně demokraticky kontrolovat existujícími, teritoriálně založenými procedurami politického procesu.

Konflikty vzniklé v situaci globálních kontextů rozhodování silných aktérů ve výhodných, případně monopolních pozicích a v lokálních či lokalizovaných kontextech, vedou na straně slabších a znevýhodněných k požadavkům participační anebo resistenční politiky vůči rozhodování „globalizace shora“, či ve směru ustavení více symetrických struktur moci. To vše, včetně snah o demokratičtější „globalizaci zdola“, však závisí mimo jiné také na reflexivní schopnosti aktérů orientovat se v nestálých situacích a složitých kontextech. Manifestní konflikty, popřípadě výbuchy *fyzického násilí* většinou bohužel vytvářejí situaci lokalizované konfrontace mezi lokálními skupinami, zájmy či stranami a působí jako lokalizované ventilace napětí a přetlaků.

³ Anthony GIDDENS, „Risk Society: the Context of British Society.“ In: FRANKLIN, J. (ed.), *The Politics of Risk Society*. Cambridge: Polity1998.

Proměna strukturální povahy moderních rizik, role vědy a techniky

Moderní či novodobá rizika jsou spojena se strukturální povahou společnosti, zejména s vysokou *dělbou práce, strukturální diferenciací* jednotlivých sfér společenské činnosti, *rostoucí vzájemnou závislostí* (interdependencí) jednání aktérů, s *globalizací* a se složitou, anonymní, abstraktní *zprostředkovaností* lidských sociálních *interakcí a vztahů*.

Významným činitelem proměny strukturální povahy rizika jsou věda a technika a jejich široké a rozšiřující se aplikace v moderním světě (lze hovořit o „scientizaci“ života moderní společnosti). Riziko roste úměrně s růstem závislosti společnosti na technice a technovědě, což se projevuje spoleháním lidí na abstraktní systémy odborného vědění, rostoucí závislostí na odbornících a expertizách a složitých technických systémech a aparaturách.

Moderní systémy složité sociální dělby práce a strukturální diferenciacie jsou základem narůstající složitosti technického, administrativního, politického, mravního či psychologického regulování či zvládání rizikových problémů. Relativní autonomie ekonomicko-inovační a vědeckotechnické sféry v jejich institucionalizovaných formách rutinního fungování nesmírně komplikuje a někdy přímo znemožňuje vytvoření morálních a politických rámců jejich efektivní a demokratické kontroly. Tuto situaci podporuje jedna „moderní tradice“, jíž je technokratické dogma o morální a *hodnotové neutralitě vědy a sociální neutralitě techniky*. Mocensky reprodukováná struktura institucí moderní průmyslové společnosti kontrastuje s percepcí, akceptací a společenskou komunikací společensky systémově vyráběných rizik.

Rizika jsou produkována *strukturálně* v důsledku fungování autonomních systémů jednání, avšak zároveň jsou *společensky konstruována v komunikačních vztazích*. Povahu i kvalitu sociální percepce rizik ovlivňují zejména *média veřejné komunikace*, na něž působí různí aktéři a jejich zájmy ve struktuře diferencovaných pozic moci. V komunikační *konstrukci* problémů rizika kontrastují zejména byrokraticko-technokratické *formalizované diskurzy* o riziku na jedné straně a *diskurzy občanských iniciativ, hnutí, nevládních sdružení a organizací* na straně druhé. Na obou stranách je využíváno odborných expertíz a kontra-expertíz, vědeckého a profesionálního vědění. Sociální konstruování rizik je tedy závislé na odborném vědění, s růstem složitosti a specializace odborného vědění, expertízy, narůstá však zároveň i míra nejistot a nedůvěry „laického“ okolí. Nejistota a nedůvěra je prohlubována také *legitimizací a normalizací rizik institucemi*, totiž tím, jak tyto instituce využívají odborné expertízy při konstruování rizik a ovlivňování veřejné komunikace o nich v médiích. To vše komplikuje

reálné podmínky pro demokratickou účast veřejnosti a jednotlivců, ačkoli se palčivost potřeby demokratizace zintenzivňuje (a to jak demokratizace hlavních moderních institucí v jejich fungování, tak i možností využívat tvořivé kritiky demokratické občanské veřejnosti).

Oblasti rizik lze nacházet téměř ve všech sférách sociální činnosti. Operačně je možno rozlišovat technická, environmentální, zdravotní, sociokulturní, sociálně-psychologická, bezpečnostní, politická a další rizika. U sociokulturních rizik je třeba analyzovat závažné problémy individualizace a privatizace sociálních nejistot (např. šance na práci, vzdělání či osobní seberealizaci) spojené s procesy odtradičnění, ztráty kolektivních forem ochrany, poklesu solidarity s rozkladem jejich primárních i sekundárních forem, ale i s politikami deregulací, flexibilizace pracovních trhů a se strukturálními dopady informatizace, automatizace či globalizace ekonomických činností (a tím i forem organizace podniků a práce). Vzdělání, mobilita, konkurence působí vzájemně při dobrovolné i nedobrovolné (chtěné či nechtěné) *individualizaci* osamocených jedinců, kteří jsou *riskantně závislí* na podmínkách příjmů, zaměstnanosti, na trhu práce a na státu. V pracovních i dalších sociálních vztazích slábne vliv kolektivních solidarit, kdy se jedinec sám musí domáhat práva proti zaměstnavatelům. Sociální kapitál individua, který je stále více přeměňován z tvořivého potenciálu v komoditu a nabízen k prodeji na trhu, ovlivňuje *nerovnosti* ve zvládnutí riskantních nejistot. Roste také význam identity a askripce podle věku, pohlaví, rasy, etnicity, národnosti, sociálního původu. Individualizace sociálních rizik a nerovnost jejich distribuce je také určitou *psychologizací*, kdy sociální krize vypadá jako krize individuální, jako *selhání jedince* spojené s pocitem úzkosti z výkonového očekávání aj., psychologizace, která může být zneužívána například k *legitimizaci sociálních nerovností*, ke *konzervaci stávající moci* a k *udržování statu quo*.

Politicky konfliktní potenciál v podmínkách současné globalizace mají praktické snahy různých aktérů *externalizovat* a přenášet ohrožení i odpovědnost na jiné aktéry v nevýhodné rozhodovací pozici, anebo přesouvat riskantní důsledky na celé společnosti v podmínkách prohlubování globálních nerovností.

Globální rizika: utváření a reflexe

Problematiku globálních rizik utvářela celá řada faktorů. Především to byla kumulace dvojznačných důsledků moderní vědeckotechnické a průmyslové dynamiky působící na přírodu i lidské společnosti: vedle tradičního technic-

kého optimismu začalo vznikat a působit klima nejistoty. Dalšími faktory byla globalizace a globalita jako dynamický proces i stav transformace působící jak v podobě sociálních důsledků komplexních přeměn světa, tak v podobě růstu vzájemné závislosti společností a sociálních aktérů, včetně dopadů a důsledků jejich jednání a rozhodování. Globalita působí jako subjektivní vědomí vzájemných závislostí časoprostorového stlačení a „zmenšování světa“. Významnou historickou úlohu sehrálo vyvrcholení jaderného soupeření dvou světových mocenských bloků během Studené války a jejich psychologické konfrontace, kdy závody ve zbrojení přerostly v celoplanetární sebeohrožení a kdy rovněž došlo k celé řadě průmyslových katastrof v oblasti jaderné energetiky, chemické výroby, námořní dopravy atd., stejně jako k celkovému nárůstu devastací planetárního životního prostředí. Od 70. let 20. století začal působit také syndrom „nárazu na meze exponenciálního růstu“.⁴ Došlo k širším změnám v důsledku energetické a environmentální krize, kumulativně narůstá i globální klimatická změna, která zvyšuje potenciál rizik a konfliktů i nejistotu ohledně společenského života a jeho kvality. Nikoli nevýznamným faktorem byl také proces vleklé krize politických struktur a ideologií, včetně ideologické rozporuplnosti politických cílů ekonomického růstu a rozvoje, stupňování spotřeby, pro kterou ubývají materiální podmínky v souvislosti s klesajícími příjmy populace a s rostoucími cenami zdrojů. Nadprodukce „fiktivního kapitálu“ a dominance finančních obchodů v postindustriální ekonomice služeb, endemická nezaměstnanost a zároveň působení mnohostranných sociálních nerovností, to vše bylo provázáno krizí zadluženosti (států, firem i domácností) a vedlo k požadavkům nové globální redistribuce zdrojů a šancí. Mnohostranná krize se nakonec v první dekádě 21. století rozhořela v „jádru“ dosud globálně hegemonního Severu.

Globální rizika podněcují vznik *nové situace v sebereflexi moderní civilizace* nikoli v důsledku démonických sil moderní techniky nebo dysfunkčního selhání „lidského faktoru“, či individuálních „špatných rozhodnutí“ – nýbrž na základě fungování a úspěchu modernizačního procesu v podobě kvantitativního růstu technických sil, blahobytu, spotřeby či bohatství. Právě tento růst, koncipovaný ovšem jako lineární a neomezený, umožnil postupující napětí mezi globálně rozšiřovaným vzorem a nerovnými možnostmi své realizace (nejen v napětích globálního Severu a globálního Jihu, ale také v rychlých přesunech rozvojových parametrů například v případech Číny, Indie, v nových diferenciacích a regionálních konfiguracích spolupráce

⁴ Donella MEADOWS *et al.*, *The Limits to Growth*. New York: Universe Books 1972.

a soutěže). Minulý civilizační růst vyvolal také rostoucí individualizaci společnosti, s dvojznačným rozvolněním sociální koheze a morálních obligací. Dvojznačné důsledky individualizace se projevují pozitivně větší autonomií a zároveň negativně větší osamocенostí a nejistotami jednotlivců vytvářejících své biografie v riskantním světě zrychlování inovací a nemilosrdné soutěže „boje o přežití“ ve „světě tržních sil“. Neustále se rozvíjející technické možnosti moderní civilizace však zároveň kontrastují s kapacitou sociální kontroly a byrokratické racionality moderních institucí – a ve spojení s ekonomickými silami a cíli maximalizace „efektivnosti“ a zisku na stále více globálních trzích začaly působit jako zdánlivě samostatné, nezávislé faktory „přirozeného chaosu“. Tržní logika a politické transformace od 70. let proměnily instituci státu, systém vládnutí a fungování demokracie.⁵ Otázkou, která je právě tak důležitá jako složitá, je, zda kritika institucí povede k jejich transformaci a zda a jak by umožnila eventuální obnovení institucionalizovaného řešení sociálních konfliktů při prevenci a sociálním zvládnání rizik.

Kritická reflexe globálních rizik ukazuje, že především ekonomická sféra sociálního jednání, privatizující technická rozhodnutí i využití vědeckého poznání, nemůže dlouhodobě nahrazovat nebo určovat své *politické a kulturní rámce*, aniž by to nemělo destruktivní dopady pro sociální život lidí.

Hlavním terčem reflexivní kritiky je především *strukturální anatomie moderní společnosti* jako komplexního systému funkcionálně diferencovaných sfér sociálního jednání. Komplexní dělba práce (diferenciace), jež se jevila například T. Parsonsovi jako evoluční přednost, se stala v podmínkách globalizace nevýhodou: přílišná dělba práce a specializace vedla k relativní uzavřenosti a k zablokování komunikačních spojů sociálních subsystémů. Zde ukázal např. N. Luhmann na rostoucí problémy komunikace subsystémů s autonomními komunikačními kódy v situaci, v níž technika jako funkční zjednodušení vytváří stále nové úrovně sociální složitosti.⁶ Podle Luhmanna znamená toto stupňování komplexnosti rostoucí úsilí redukovat rizika nejistoty pomocí zavedení nových technik „funkčního zjednodušení“. Problémy techniky se snažíme řešit technikou; jenomže tam, kde je kontrola, je i riziko.⁷ Na aspekt organizace nové komplexity poukázal významně Ch. Perrow, s tím, že „složité socio-technické systémy“ se snaží

⁵ Kanishka JAJASURIYA, *Statecraft, Welfare, and the Politics of Inclusion*. New York: Palgrave Macmillan 2006.

⁶ Niklas LUHMANN, *Ecological Communication*. Berlin – New York: de Gruyter 1989; Niklas LUHMANN, *Risk. A Sociological Theory*. Berlin: de Gruyter 1992.

⁷ LUHMANN, *Ecological Communication*, s. 89–90.

o kontrolu rizika tím, že *normalizují své hazardní fungování*, a přitom ohrožují stále více nejen samy sebe, ale celé společnosti, regiony, kontinenty.⁸ Strategickým imperativem politiky je také to, že ve strukturách sociálního jednání v podmínkách narůstající globalizované složitosti a dynamické proměnlivosti kontextů nemůže jít ani o dílčí řešení problémů až poté, co nastanou (řešení *ex post*), ani o řešení problému kontroly instrumentální racionalizace rozhodnutí instrumentálně racionálními prostředky, ale půjde spíše o problém jejich konfrontace s širší socio-kulturní racionalitou. To znamená, že nejde o otázku *proč* či *jak*, ale o otázku *k čemu*. V politice tedy nemůže jít o pokračování technokratického kurzu pokusu a omylu, ani o léčení nemoci jedné techniky pomocí jiné techniky či o redukci demokratické politiky na technická opatření s mnoha neanticipovanými důsledky. Musí jít spíš o *diskusi o vztahu prostředků a cílů* v konfrontaci s rizikem složitě interagujících důsledků v prostředí globalizovaných vzájemných závislostí a interakcí soudobých společností. Diskurzivní politika je ovšem imanentně také kritikou *panství ve vztazích kontroly a využití vědění* – a jako taková představuje novou osu *konfliktu* kolem strukturálních podmínek *demokratizace účasti veřejnosti* na klíčových rozhodnutích průmyslové, energetické, obchodní, kulturní aj. inovace. Taková rozhodnutí se týkají globálních i lokálních souvislostí způsobu života a jsou dosud považována za soukromou oblast sociálního jednání, přestože mají veřejný, globální a politický dopad. V těchto souvislostech pracuje například U. Beck s pojmem „světová riziková společnost“.⁹ Světová společnost rizik je spojena s *nerovnostmi* mezi aktéry majícími z rizik prospěch a těmi aktéry, kteří platí náklady: rizika vytvářejí vztahy antagonismu, nejsou věcmi, ale *konflikty* mezi těmi, kdo mají moc rozhodovat, a těmi, kdo jsou nedobrovolně ohrožováni. Globalizace rizik implikuje potenciální růst konfliktů, globální rizika zároveň lidi rozdělují i sjednocují v rizikové komunikaci.¹⁰

Sociální prostory a globální interakce: nerovnosti, konflikty

Při analýze komplexních a globálně působících vzájemných závislostí vytváření rizik a jejich kontroly nelze využívat představy „společenského prostoru“ jako laboratorní abstrakce jedné, relativně izolované národní spo-

⁸ Charles PERROW, *Normal Accidents. Living with High-Risk Technologies*. Princeton: Princeton University Press 1999.

⁹ Ulrich BECK, *World Risk Society*; Ulrich BECK, *World at Risk*. Cambridge: Polity 2009.

¹⁰ Ulrich BECK, „Critical Theory of the World Risk Society.“ *Constellations*, roč. 16, 2009, č. 1, s. 6–9.

lečnosti a její optiky rozlišení „vnitřního“ a „vnějšího“ kontextu. Protože jsou sociální jednání a jeho organizace nadále podmiňovány *odlišnými kontexty* v jejich regionálních, lokálních a nadnárodních konstelacích, konfigurace jejich důsledků se liší. Působí zde tak *rozdílné sociálně prostorové pozice v globální stratifikaci*, na něž doléhají takové faktory, jako jsou např. stabilita státu, politická či ekonomická síla a vlivy určité národní společnosti, nebo regionu. Rozdílné jsou i percepce důsledků a jejich reflexe sociálními aktéry, na kterou mají znovu vliv specifické podmínky kontextů, historií, kulturních tradic. V této souvislosti bylo dosud pro narůstání konfliktního napětí a globální nerovnosti významné rozlišování kontextů podle tzv. jádrové, centrální pozice a pozice periferní či poloperiferní. V současných podmínkách dochází k přeshraničním fragmentacím (proces *segmentace*) u všech těchto pozic ovlivňovaných prostorovou dynamikou organizace sítí.

Prostor sociálního jednání se stává vysoce variabilní proměnnou, jejíž *komplexita* narůstá: lokální, sociální, regionální, globální či nadnárodní prostory se provazují, sítě a síťové vztahy konkurují vztahům a strukturám lokálním a státně administrovaným, horizontální vztahy paralelně koexistují s vertikálními organizacemi. A s tím se „variabilizují“ i prostory rizika. Vznikají nové sociální prostory, které konkurují místům a národně státním společnostem: jsou to sociální prostory interakce, jež překračují fyzicko-geografické i administrativní hranice národních států a jejich teritoriality vymezující „společnosti“. Transnacionalizace sociálních prostorů je umožněna především technickými médii komunikace a mobility (migrace a pohyblivosti), dále expanzí ekonomických a kulturních vztahů produkce, směny a spotřeby a jejich rostoucí vzájemnou závislostí, v níž působí velká přechodnost, turbulentnost i zostřování konkurence. Těmito podmínkami je zároveň ovlivněna organizace práce a podoba podniků, jejich diversifikace a pružnost, způsoby řízení a formy dělby práce. V globalizačních procesech vznikají nové geografie nerovných politicko-ekonomických vztahů a ekonomické moci. D. Harvey tak ukázal význam nových flexibilních stylů organizace práce, řízení a nových nerovností v průmyslových vztazích mezi zaměstnavateli a zaměstnanci: asymetrie moci ve vztahu kapitálu a práce se posunula ve prospěch kapitálu.¹¹ Také růst vědění, které je globálně nerovným způsobem distribuováno, zvyšuje nerovnosti, nejistoty voleb a rozhodování. Strukturální transformace, spojené se soudobým globálním kapitalismem, posilují klima nejistoty v mnoha oblastech sociálního jednání, rozhodování

¹¹ David HARVEY, *The Conditon of Postmodernity*. London: Sage 1989.

a utváření budoucnosti. Sociální důsledky, problémy, rizika a konflikty jsou tak globální i lokální.

Sociální jednání a jeho organizace jsou nadále podmiňovány odlišnými kontexty v jejich regionálních, lokálních a nadnárodních konstelacích, konfigurace jejich důsledků se liší. Při bližším analytickém respektování uvedených souvislostí lze konstatovat *kontrast* mezi tzv. systémovou a sociální integrací. Tento kontrast relativizuje představu, že v současné globalizaci jde o tendenci k celkové integraci světa. Ekonomická, ekologická či politická „integrace“ v podobě „světové rizikové společnosti“, zvyšuje vzájemné závislosti aktérů, avšak prohlubuje zároveň diference, nerovnosti i konflikty a narušuje sociální integraci. Systémová integrace je nesena kupříkladu ekologickými procesy (např. klimatické změny), ekonomickou internacionalizací či transnacionalizací organizace produkčních aktivit, finančních toků a inovací. Globální politická spolupráce při řešení nejvýznamnějších problémů ovšem stále ztroskotává na kontrastu mezi *systémovou integrací* a *sociokulturní dezintegrací a konfliktností*. Systémová integrace v ekonomické oblasti v posledních desetiletích vedla k transformacím trhů práce, a jestliže technologické aplikace inovací v kontextu závodů v konkurenceschopnosti a maximalizace zisku zvýšily tempa nezaměstnanosti, nezrušily nezbytnost placené práce a jejího prodeje na straně sociální reprodukce většiny obyvatel. Nezdár sociální integrace a rostoucí působení *sociálního vyloučení* i oslabování moci jednotlivých států komplikuje a oslabuje *politickou vůli* k vyjednávání mnohostranné kooperace při řešení globálních problémů. Globální interdependence světové rizikové společnosti prohlubují konfliktní významy situace sociálně-ekonomického rozvoje a globálních nerovností. V rizikové civilizaci narůstá potřeba institucionálního politického přístupu ke zvládnutí napětí, rizik a konfliktů.

D. Rodrik např. poukázal na *globální šoky*, které utrpěla strategie rozvoje ve světě. Zejména země, které měly větší sociální nerovnosti a slabé instituce sociálně-ekonomické regulace konfliktu, utrpěly v důsledky globálních šoků značné ekonomické škody. Po roce 1975 většina z 50 rozvojových zemí, které měly do té doby slušný ekonomický růst, zaznamenala úpadek, a to včetně dopadů v oblasti politického rozvratu a násilí. Tam, kde působí hluboké sociální konflikty a neexistují dostatečně fungující instituce zvládání konfliktu, jsou ekonomické náklady globálních otrěsů spojených se vzájemnou závislostí zesilovány intenzivními *distribučními konflikty*. Tyto konflikty snižují produktivitu využití zdrojů společnosti, zvyšují rizika chudoby a marginalizace. Podle Rodrika je proto nezbytné institucionálně inovovat a doplnit globalizovaný trh silným vládnutím státu, práva, funkční

praxí občanských a politických svobod, sociálním zabezpečením, vzdělávacím systémem i rozvojem odborů, politických stran a politické participace zdola.¹²

Civilizace rizik: krize jako výzva

Vzniká otázka, zda je o dnešním globálním světě vyznačujícím se celou řadou nahromaděných ekologických, kulturních, technických, ekonomických a politických nerovností, konfliktů a kontrastů možno mluvit jako o „civilizaci rizik“. Soudobé globální problémy se týkají otázek planetární ochrany životního prostředí a udržitelného rozvoje,¹³ rizik spojených s různými typy nerovností (například s chudobou či přežitím) a s jejich vnímáním jako nerovností nelegitimních, nespravedlivých a nedemokratických. Narůstají-li například globální iniciativy zdola za ekologickou spravedlnost (*environmental justice*), pak vystihují konfliktní potřebu nového a rozhodného politického i vědeckotechnického postupu při řešení úzké *spojitosti* mezi *chudobou, nerovnostmi* a rostoucí *exploatací přírodních zdrojů* s katastrofálními důsledky pro planetární zdraví ekosystému. Kritika globální chudoby, ekologicko-sociální devastace a kulturní degradace není jen morální výzvou k lidskému studu či k obnovení humánní solidarity ztracené během modernizační diferenciaci, dělby práce, specializace, integrace, komplexity, konkurence a globalizace tržních principů komodifikace a zefektivnění čehokoli na světě. Tato kritika je především kritikou systémového selhání gigantické, nicméně jednooké mašinérie Golema moderní civilizace.

V situaci, která nastala na počátku 21. století, lze pozorovat *globální paradox*, jež historicky vystupuje z dlouhodobé civilizační krize. Ta byla reflektována od počátku 70. let minulého století v podobě „mezi růstu“.¹⁴ Strukturální a kulturní změny, určované trendy globálního šíření postindustrializace a pružné industrializace ve světě, dospěly k rozporu trvajících kulturního stimulování hédonické konzumní orientace životních stylů na jedné straně a postupného zpomalování ekonomického růstu, stále masovější nezaměstnanosti a neúplné zaměstnanosti, s marginalizací a so-

¹² Dani RODRIK, *Globalization, Social Conflict and Economic Growth* [online]. 1997. Dostupné z: <http://www.hks.harvard.edu/m-rcbg/research/d.rodrik_world.economy_globalization_social.conflict.pdf> [cit. 14. 11. 2013].

¹³ John Bellamy FOSTER, *Ecological Rift: Capitalism's War on the Earth*. New York: Monthly Review Press 2010.

¹⁴ Donella MEADOWS *et al.*, *Limits to Growth: The 30-year Update*. White River Junction: Chelsea Green 2004.

ciální vyloučením na straně druhé. Sociální vyloučení v reálné situaci pauperizace a nejistoty i celosvětový růst počtu lidí v pozici „nepotřebných pro systém“ kontrastuje s kulturními přísliby globální konzumní ideologie „amerického snu“.¹⁵ V situaci zpomalování ekonomického růstu je podkopána důvěra v tyto přísliby na straně veřejnosti, zatímco vládnoucí elity si netroufají otevřeně přiznat míru a hloubku krize legitimacy moci, a tak stále využívají zaklínadlo ekonomického růstu. Snahy o pragmatické řešení krizových problémů od 70. let minulého století¹⁶ byly svázány s politickým projektem globalizace, jenž byl spojen s myšlenkou liberalizace trhů a praktikami tzv. protržných reformních politik deregulací, v jejichž rámci se proměnily funkce státu: proměnil se také mocenský poměr kapitálu a práce i vztah kapitalismu a demokracie.¹⁷ Tyto transformace mají dlouhodobé sociální důsledky v podobě nebývalého šíření rizik a nejistoty, rozkladu sociální integrace apod. Proměnlivé kulturní a sociálně-organizační vzorce pružných systémů zaměstnanosti vedou v segmentovaných sociálních prostorech k růstu sociálních rizik, nejistoty, napětí, konfliktů a sociálního vyloučení jak v rozvíjejících se, tak i ve vyspělých společnostech. Narůstají rovněž politické tlaky extremismu, fundamentalismu, etnického a teroristického násilí: s tím jsou spojena rizika politické destabilizace demokratické veřejnosti, posilování státní centralizované policejní moci, cenzury, patriotismu řízeného shora, militarizace a zbrojení, unilateralismu v zahraniční politice. Státy například čelí novým problémům multikulturní situace, rasismu a xenofobii, aniž by byly schopny řešit příčiny migrace směřující z chudších do bohatších oblastí světa. Státy i občané jsou vystaveni dopadům nadnárodních toků informací, peněz, zboží i pracovních sil, odlivu kapitálu a operací globalizované kriminality.

Často se zdá, že v podmínkách zrychlené globalizace působí procesy, které občané národního státu nemohou ovlivnit, kontrolovat, a kterým často ani nerozumí. Vlády států mají řešit sociální a ekologické důsledky globálních transformací v podmínkách poměrně velkých a stále rostoucích nerovností. Nové diferenciací v sociálních prostorech, nové stratifikace a segmentace působí na demokratické občanské společenství obtížně legitimizovatelným protikladem globálně úspěšných „vítězů“ a globálně neú-

¹⁵ Maria IVANOVA, „Consumerism and the Crisis: Wither the American Dream?“ *Critical Sociology*, roč. 37, 2011, č. 3, s. 329–350.

¹⁶ John GERMANN, „International Political Economy and the Crisis of the 1970s.“ *Journal of Critical Globalization Studies*, roč. 4, 2011, s. 10–22.

¹⁷ Dani RODRIK, *The Globalization Paradox. Democracy and the Future of the World*. New York: W. Norton 2011.

spěšných „poražených“. Rovněž systémová a dlouhodobá krize akumulace kapitálu je spojována s budoucí nekontrolovatelností a případným kolapsem globální civilizace.¹⁸

Závěr

V podmínkách zrychlené globalizace stoupající intenzita a množství globálních kulturních interakcí zvyšuje napětí a konflikty i bezpečnostní rizika.¹⁹ Procesy akumulace kapitálu, dlouhodobé krize a hospodářská stagnace od 70. let minulého století nadále vytvářejí polarizující nerovnosti, s nimiž se mohou propojovat výbušně nepřátelské kolektivní identity. Globální rizika jsou neoddelitelná od kontrastních sociálních procesů spolupráce i konfliktu. Významnou roli v kontextu mnohačetných konfliktů, rizik, zvrátů ve světě plurality různých aktérů, kulturních interakcí a konfrontací i různých kulturních tradic a sociálních podmínek hraje *translace, překlad*. V tomto překladu nejde jen o komunikaci, konfrontaci, diskusi, ale také o relativizaci našich vlastních stanovisek či hodnocení. Porozumění neznamená ztotožnění nebo redukci na společné formy či pravdy v rámci jednoho pohledu na svět, mělo by být spíše porozuměním konfiguraci rozmanitých prvků v multicentričnosti rodící se globální společnosti. Vytváření a spoluutváření globální společnosti znamená nejen konfrontace a konflikty, ale také prevence rizik a řešení krizí globální civilizace. Znamená to také alternativy normativního utváření „globální civilizace“ ve smyslu civilizovaného řešení konfliktů a problémů při respektování prolínání mnoha společenství, kultur a sociálních i civilizačních modelů. Možnost takové globální civilizace nelze myslet jako monolitickou integraci, začlenění a nápodobu jednoho „ideálního vzoru“ společnosti, nýbrž spíše jako transkulturní proces.

¹⁸ Robert HASSAN, „The Speed of Collapse. The Space-Time Dimensions of Capitalist First Great Crisis of the Twenty-first Century.“ *Critical Sociology*, roč. 37, 2011, č. 4, s. 385–402.

¹⁹ Göran THERBORN, „Routes to/through Modernity.“ In: FEATHERSTONE, M. – LASH, S. – ROBERTSON, R. (eds.), *Global Modernities*. London: Sage 1995, s. 124–139. A dále: James TOMLINSON, *Globalization and Culture*. Cambridge: Polity Press 1999.